

O TRADICIJSKOJ NOŠNJI DRNIŠKOG KRAJA

DINKA ALAUPOVIĆ-GJELDUM

Regionalni zavod za
zaštitu spomenika kulture
Poljudsko šetalište 15
58000 Split

UDK 391(497.18)

Prethodno priopćenje
Preliminary communication
Primljeno 28.V.1994.

Godine 1980. vršio se otkup nošnji za muzejsku zbirku Muzeja drniške krajine, a kako Muzej nije imao etnologa, pozvan je etnolog Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu da obavi taj posao, budući da je suradnja ovih dvaju ustanova bila veoma dobra. Taj posao nije bilo jednostavno obaviti jer je nošnja uglavnom izišla iz svakodnevne uporabe već početkom XX. st., zadržavajući se u nekim sredinama i do Drugog svjetskog rata, ali najčešće nepotpuna.

U vrijeme naših terenskih obilazaka još je poneka starija žena nosila sukneni *sadak* - haljetak bez rukava, ali onaj svakodnevni i bez ikakvih ukrasa, te na nogama sukneni *obuću*. *Sadak* se zadržao gotovo u svim seoskim sredinama u uporabi sve do naših dana, jer je za seosku ženu koja obavlja razne poslove, a nosi i *brime* na leđima, veoma praktičan. Čvrst je i topao, a krojen je tako da ne sputava pri radu, a takva je i sukneni *obuća*.

Jedan od razloga nestajanja nošnje je običaj da se pokojnika sahranjuje obučenog u nošnju te mu se pod glavu i uz njega stavljaju ljepši i bolje očuvani njeni dijelovi, a svi ostali dijelovi koji ne idu u grob spaljuju se.

Nažalost, za ovaj kraj nemamo pisanih izvora koji bi nam pomogli pratiti razvoj tradicijskog ruha, pa o njemu možemo govoriti tek na osnovi sjećanja ljudi toga kraja i sačuvanih primjeraka ruha, te nekih starijih ilustracija (npr. Meneghello-Dinčić; Ivan Meštrović) koje i nisu uvijek vjerodostojne.

Zemljovidni položaj drniške krajine u etnografskom smislu, određuje ovom području pripadnost dinarskom kulturnom arealu, ali je uz dinarski prisutan utjecaj i jadranskog kulturnog areala, s tim da u tim cjelinama nalazimo i regionalne osobitosti. Svako od tih kulturnih područja određuju određene osobitosti u materijalnoj i duhovnoj kulturi svakodnevnog življenja, pa je pod tim utjecajima oblikovana i tradicijska nošnja drniškog kraja.

Odjevni predmeti zapadnih dinarskih varijanata, a tu se uklapa i drniški kraj, više-manje su stalni u različitim krajevima.

To su u ženskoj nošnji *košulja*, *pregača*, *pas* te različiti *sadaci* (*zobuni*, *ječerme* - nazivi koji variraju od kraja do kraja), uvijek haljetci bez rukava, duži ili kraći, najčešće od sukna. Kao zimska odjeća povrh

košulje oblači se suknaena *halftna* (*aljtna*, *modrtina* ili *bjelača*, što su opet regionalni nazivi), a povrh halftine se oblači *sadak*.

Košulja u dinarskom ruhu predstavlja zajednički odjevni element i muške i ženske nošnje. Naziv košulja upućuje nas na predslavensko porijeklo ove odjeće i mogli bismo mu tražiti korijen u kasnoantičkoj *casula*, a odgovara tipu odjeće kasnog rimskog razdoblja.

Izrađivana je od domaćeg konopljenog ili lanenog platna, kao i pamučnog koje su nekada žene tkale. Košulja je krojena na način da se ravni komad platna presloži po dužini tako da na ramenima nema šava, a otvor za glavu ureže se po samom preglbu i sredinom niz prsa. To je tzv. *stan košulje*. Uz stan po ravnoj niti osnovnog tkanja prišiveni su ravni rukavi otvorenih zapešća i na ramenu nabrani. Između rukava i stana u pazuhu ušivena je *latica*, *krpica*, manji četverokut platna koji omogućava slobodnije pomicanje ruku. Od pasa na niže košulja je proširena *klinom*, trokutastim komadom platna ubačenim između prednje i stražnje strane *stana*, te se tako skuti košulje proširuju. Uz vratni izrez prišivena je *ošva*, *ošvtca*, *kolar*, manji komad platna koji priliježe uz vrat kao ovratnik. Dužina košulje je najčešće do pola lista ili duža.

Dinarska ženska košulja bogato je ukrašena vezom na onim dijelovima koji ostaju vidljivi ispod gornjih slojeva odjeće, a to su rukavi i prsa s ovratnikom, te ponekad i stražnji dio skuta, ukoliko ostaje vidljiv ispod gornjih slojeva odjeće. Vezlo se "pod broj", tj. brojenjem niti na strukturi platna, a najčešći bod su križići, polukrižići, a motivi su stilizirani geometrijski, vrlo često stilizirana svastika, za što vezilje imaju domaće nazive *kuke*, *četverokuke*, *polakukaša*, *krila*, *uzveze*. Za vezenje se upotrebljavala vunena, pamučna, lanena i svilena nit, već prema tome kako je tko mogao nabaviti. Katkada se pojedini dijelovi veza izrađuju posebno, najviše poprsnice, koje se onda prišivaju na košulju. Bilo je to praktično, jer kad se košulja izdere, vez se može skinuti i staviti na drugu košulju, a i vezilji je lakše nositi sa sobom manji komad platna, pogotovo kad su to vezle čobanice. U koloritu djevojačke košulje prevladava crvena boja ili je pak potpuno izvezena crvenim koncem, dok je kod starijih žena vezivo zagasitijih tonova do crne boje, ali uvijek veoma skladno složenih nijansi.

Nešto drugačiju košulju imaju žene prominskih sela na kojima se uočava primorski utjecaj. Ovdje je košulja po kroju slična naprijed opisanoj, ali je bez vezenog ukrasa, a rukavi su u zapešću stisnuti *dumanima* - manšetama, te *navaldani* - nabrani. Na tu se košulju oblačila *kotula*, *buština* od bijelog kupovnog platna, bez rukava, rezana u struku i nabrana, a seže do ispod koljena. Niz prsa je otvorena, a uz vratni otvor i na dnu skuta je ukrašena našivenom kupovnom čipkom. Preko *kotule* se oblačio *košuljak* - platnena bijela bluza koja seže do struka, s dugim rukavima s *dumanima*, na ramenu ukrašena *mrskama* - naborima, a pri dnu rukava *sočćtima* - sitnim prošivenim naborima i kupovnim *merlitma* - čipkama. Na *košuljak* je djevojka stavljala bijelu *prmetaču*, a žena *krožettn*, *krožadtn* od kupovne pamučne raznobojne tkanine, npr. na *đule* - s cvjetnim dezenom tamnijih boja. To je poprsnica, plastron, sašiven od duple tkanine da bi čvršće stajao, ukrašen ušivenim naborima, *merlitma*

- kupovnom čipkom i jednostavnijim vezom, a prekriva samo prsa, te ostaje kao vidljivi ukras ispod suknje s oplečkom - *provaljenice*.

Provaljenica - *provaljenca* odgovara po kroju jadranskoj suknji na *kas*, kako se u tom ruhu najčešće naziva prslučić, a nazivaju je i *carza*, *sarza*, *brnjica*, *vuštan*. Naziv je najčešće izveden od vrste tkanine od koje je odjeća izrađena. Tako je npr. *carza* prvotno nazvana prema imenu tkanine *carza*, nastalom od imena za laganu vunenu tkaninu (franc. *sarge*, tal. *sargio*) koji je u prošlosti bio upotrebljavan na romanskom zapadu. To je široka nabrana - *namrskana* suknja - *donji stan* s našivenim prslukom - *oplečkom* bez rukava, prorezan niz prsa i na dijelu suknje, tako da su prsa s *primetačom*, *krožetnom* vidljiva, kao i široki rukavi *košuljka*. Krojena je od tri do četiri pole, domaćeg modrog sukna za zimsko, te od tanje vunene tkanine za ljetno razdoblje (*carza* od nestupane vune). *Oplećak* je podstavljen pamučnom šarenom tkaninom, kao i donji rub suknje s unutrašnje strane, što nazivaju *optočica*. Niz prsni otvor i oko otvora za ruke te pri dnu suknje ukrašena je kupovnim svilenim vrpčama i prepletenim koncima - *brusom*. Bilo je to umijeće *navaldati vuštan*, i da te *valde* lijepo stoje, pa su stare žene, dok se još nije na selu upotrebljavalo glačalo, na *valde* prihvaćene iglom i koncem stavljale vrući kruh, a *primetaču* su glačale tako da bi vlažnu pritisnule kamenom pločicom.

Varijanta *provaljenice*, *carze* na drniškom području, a i u središnjem dinarskom kulturnom krugu je *modrina*, *modrna*, *aljina*, *bjelača*, zimska odjeća. To je cjelovita odjeća s rukavima, niz prsa otvorena, od modrog domaćeg sukna, što joj i naziv sadrži, a oblači je udata žena, dok je *bjelača*, što je opet sadržano u nazivu, od bijelog sukna, a oblači je djevojka.

Aljina i *bjelača* su u struku rezane i bogato *namreškane*, što je kasnija varijanta pod utjecajem primorskog, renesansno oblikovanog ruha, dok je stariji onaj tip krojen u cijelosti od ramena do donjeg ruba, slično kao i košulja. Ukrašene su našivenim komadima *skrleta*, *čoje*, i to *bjelača* crvenim i modrim, a *aljina* crvenim i zelenim. Ukras ide niz prsa - *ntzpršnjače*, na ramenu - *prtkoramenjače*, na *zapešću* - *bječice-zalatke*, te na rubu skuta - *potkraj*. Ovi aplicirani komadi *skrleta* su optočeni crvenim *gajtanom* i *brusom*, a *ntzpršnjače* su ukrašene našivenim *koščicama*, *pužićima* - *kauri školjkama* na način da se njima oblikuju stilizirani cvjetovi, a i *bječice-zalatke* na *zapešću* te *potkraj* bivale su izvezene lančancem, kao *građa*.

Na *aljnu* se oblači *sadak*, koji je od modrog sukna za ženu, a od bijelog za djevojku. To je haljetak bez rukava, raznolike je dužine, a u ovom kraju uglavnom seže do bokova. Niz prsa je otvoren, a između prednjice i leđa su umetnuti klinovi, trokutasti komadi sukna, čime dobiva blagi zvonoliki oblik. *Sadaci* svečani - *kićeni* su bogato ukrašeni našivenim crvenim i zelenim *skrletom*, a najbogatije je ukrašeno *veliko polje* - leđa. Na leđima su prišiveni okrugli komadi *skrleta*, *zvrkovi*, koji su ukrašeni lančancem navezenim *kukama* - motiv svastike koji je vrlo čest ukras ne samo na tekstilu, naročito *građi*, već i na drvu. Od *zvrka* prema struku idu po tri *skrletne* pruge - *prstići*, koji završavaju četvrtastim komadićima,

nokticitma, tako da su gotovo cijela leđa ukrašena i samo je mali sukneni dio vidljiv. Koliko je bogatstvo i raznolikost ukrasa na nošnji, toliko je i bogatstvo jezika, jer svaki detalj ima svoj naziv. *Sadak* se nosi u ljetno doba preko košulje, a u zimsko preko *aljine*. Kako je na početku rečeno, neblagdanski *sadak* i onaj bez ukrasa, zadržao se do danas u upotrebi.

Neizostavan je dio ženske odjeće *pregača*, *pregljača*. U drniškom kraju *pregača* je uvijek izatkana od domaće vunene prede. Pačetvorinastog je oblika, izatkana od raznobojne vune, i to u tehnici *klječanja*, *kličanja* ili *tveranja*, a u narodu zvane *pregljača na dule*.

Ovaj stariji način tkanja sastoji se u tome da se na tkalačkom stanu - *krosnama* u osnovu ne premeće nit pomoću čunka, nego se drvenom iglom, zvanom *klječ*, *klíč* ili *tver*, pojedine šare rukom prebira i tako utkivaju u osnovu. Ovim načinom tkanja sačuvan je i odgovarajući likovni izraz, koji je sveden na nekoliko osnovnih geometrijskih motiva, sa sitnijim ili krupnijim uzorcima, koji se uglavnom ponavljaju: *kuke*, *kuke četverokuke*, *račičt*, *račičt s krilitma*, *pokostice*, *cuttovt*, a njihovom estetskom oblikovanju doprinosi i izbor boja vunene prede.

Istom tehnikom tkane su ovdje torbe, zobnice, *štrike* - ukrasi za zid, *povrdače*, *povezače* - četvrtasti podlošci za nošenje posude s hranom težacima u polje, koji na četiri ugla imaju našiveno vuneno užo kojima se posuda pridržava.

Uobičajeno je u tradicijskoj kulturi da je prema životnoj dobi izdiferencirano odijevanje, i u odabiru boje i u ukrašavanju odjeće i obuće, pa i u upotrebi nakita. Ta uzlazna linija kićenosti i živosti boja ide od djevojčice do udavače, a silazna od mlade nevjeste do starice, gdje potpuno prestaje. Tako u djevojačkim odjevnim predmetima prevladava bijela i crvena boja, a u žena je taj kolorit prigušeniji (tamno crvena, modra, smeđa, zelena, žuta, crna).

Uz ove klječane *pregače* tkale su se i *prutane* koje su jednostavno tkane u četiri nita, a što se postiže uz pomoć većeg broja podnožaka, listova. Upotrebom tri ili četiri lista stvara se mogućnost tkanja u vezu *kepera* - *na rašu*, *sukanačkt*, slažući vodoravno raznobojne vunice, ali s dominantnom crvenom bojom. Istog je oblika i veličine kao i klječanja, a pokriva prednjicu od struka do ispod koljena. *Pregače* su optočene raznobojnim kraćim ili dužim resama, a oko pasa su pričvršćene *pouzlcom*. Za svečane prigode znali su ih ukrasiti uz rub i srmenom kupovnom vrpcom.

Ovom tehnikom tkale su se i *kuverte* - prekrivači za krevet, te *konjozubice* - torba s hranom iz koje jede konj.

Sastavni dio i ženske i muške nošnje je *pas*, *pojas*, *tkanica*, *kanica*.

Ženske *tkanice* bile su radene prepletanjem osnovnih niti pomoću tkalačke daščice, što ukazuje na veliku starinu ove tehnike tkanja, a koja bi mogla biti kulturna svojina Slavena još u praslavenskoj zajednici. Tkanice su se izradivale i na tkalačkom stanu u tehnici *kličanja*, i one su nešto šire (oko 15 cm) od onih radenih na *daščicti*, te su omotavale *pas jedanput*, dok su tkanice radene na *daščicti* duže i uže i više puta su se omotavale oko pasa.

Uz ove pojaseve tkane na tkalačkoj daščici i na tkalačkom stanu u dijelu drniškog kraja, nosile su se tkanice skrojene od sukna ili neke druge čvršće tkanine, na koju su se aplicirali trakovi grade, metalne ilike, novčić, te koščice. Ove tkanice su bogatije ukrašene na prednjem dijelu koji se vidi ispod sadaka ili aljtne, a na leđima se zatvaraju metalnom kopčom.

Muškarci imaju *strukanl pas, pas na struke*, koji je sastavljen od petnaestak crvenih vunениh *struka* - uzica prepletenih rukama, te svakih desetak centimetara stisnutih i prstenasto opšivenih raznobojnim svilenim ili pamučnim koncima koji ih stežu i drže na okupu, a na krajevima završava resama. Dugačak je nekoliko metara te se više puta obavije oko struka, a rese vise niz desno koljeno. *Strukanl* pojas javlja se i u obliku u kojem su crvene struke složene jedna do druge i međusobno šivane, čime se dobija mrežasta traka širine pedlja.

Imućniji su muškarci preko strukanog pasa stavljali *prtpašaj* (*pašnjaču, prtpašnjaču, potpašaj, svilaj, čeme, bensilah*), veliki kožnati pojas složen od nekoliko listova, čineći pregratke među koje su stavljali jatagan, kuburu, nož a i pribor za pušenje (duvan-kesa, kresivo i guba za izbljanje vatre, mašice za žar kojim se prihvaćala žeravica i palila lula), ukoliko ga nisu nosili u kožnoj torbici obješenoj o ramenu. Pripašaji bogatijih vlasnika su bili ukrašeni *pulljama* - sitnim kositrenim glavicama, a i koža je bila bolje obrade. U nošnji dalmatinskog planinskog zaleđa ovakav način opasivanja u muškoj nošnji utjecaj je iz tursko-orijentalnog kruga. Nošenje oružja uza se u svakoj prigodi bila je potreba na ovim nemirnim pograničnim prostorima.

Budući da je na starijoj drniškoj nošnji bilo dosta ukrasa s *gradom*, to ćemo ukratko opisati način na koji se taj izuzetno lijepi ukras izrađivao.

Grada su komadići kupovne vunene tkanine koju narod različito naziva, *skrlet, čoha, čoja, riza, sutta, pan*, crvene, modre, tamno zelene boje, izrezani u obliku kvadrata, romba, pačetvorine ili trokuta, koji se sastavljaju skupa u šire ili uže pruge ili se spajaju u druge ukrasne oblike (rombold, trokraka grančica, krug), već prema tome na koji će se dio odjeće ili obuće aplicirati. Gradom se ukrašavaju dijelovi nošnje (*sadak, modrna, tkanica, bječve, nazuvci, klašnje*, dijelovi ženske nošnje, te muški *krožet*, a ponekad i vunene tkane torbe, bisage, zobnice) krojeni od domaćeg stupanog ili nestupanog sukna, obojenog u indigo modro, crno ili neobojenog, koje je u prirodnoj boji bijele domaće vune.

Na komadićima skrleta vezu se različiti motivi, a najčešće *kuke, četverokuke, kružići, valovite cik-cak linije, trokuti, rozete, zvijezde*. Motiv se izvodi tehnikom jednostavnog ili dvostrukog lančanca, tako da se najprije izveze osnovni crtež, npr. križ s četiri zaobljene kuke, a zatim se u istoj tehnici obrubi osnovni crtež s obje strane i popuni još izvezenim okruglim petljama u određenim razmacima. Stariji primjerci grade do početka ovog stoljeća bili su izrađeni finom svilenom niti pastelnih tonova u crvenoj, žutoj, modroj, bijeloj ili zelenoj boji, da bi kasnije bio upotrebljavan pamučni konac i narančaste i ružičaste boje. Ornamentom se ispunjava uža pruga čohе i sastavljanjem tih manjih izvezenih elemenata, koji se međusobno kombiniraju, dobiva duža traka koja se onda našiva

na određeni predmet. Ovakav način ukrašavanja tekstilnog materijala nalazimo u sjeverozapadnoj Dalmaciji, Lici, i jugozapadnoj Bosni, dakle u zapadnom dijelu dinarske etnografske zone.

J. Radauš-Ribarčić motive na građi uspoređuje s arheološkom građom danilske kulture srednjeg neolitika na keramici, i to u dva tipa danilske keramike, kontinentalne i mediteranske, kojih su se komponente sastale na Jadranu i tu proizvele jednu novu kulturu (Danilo, nedaleko Šibenika).

Na noge, i ljeti i zimi, muško i žensko obuvaju bar po tri sloja vunениh pletениh nogavica, dužih ili kraćih, koje se zajednički nazivaju *obuća*, a povrh njih se obuva *opanak*. Dinarski *opanci oputaši, pripletnjaci* su od ovalno izrezanog komada sirove volovske kože koji se oblikuje na drvenom kalupu prema stopalu tako da se dobije potplat obuće, a uzvinuti rubovi potplata prihvate se i opletu *oputom*, usukanim tankim komadima ovčje kože ili crijeva. Obuća se javlja pod raznim nazivima: *bičve, bječve, klašnje, hlače, nazuvci, natikače, priglavci, čarape, terluci, tozluci*, što nam ukazuje na različite utjecaje kroz povijest. Tako su neki nazivi romanskog, neki slavenskog, a neki turskog porijekla. Iako se obuća naziva različitim imenima, među pojedinim određenim oblicima nema bitnih razlika.

Uobičajeno je da se obuća sastoji od tri sloja, a nazivi variraju. Čarape pletene od vune javljaju se u nekoliko oblika, i to one koje dopiru do ispod koljena, one do pola lista i one koje pokrivaju gležanj. Nekada pokrivaju samo prednji dio stopala, a nekad samo dio iznad gležnja do ispod koljena. Najdonji sloj je ispletен od bijele ili crne vune i bez ukrasa je, jer je gornji vidljivi sloj ukrašen, i to već u pletivu, a onda još i našivenim suknenim dijelom koji je ukrašen građom. Taj dio obuće je bez stopala, a seže od gležnja do ispod koljena. U prominskim selima su ga nosile udate žene, a nazivale su ga *bječve, bičve*. One su od modrog sukna, s našivenim crvenim suknom ukrašenim građom, a na listu se kopčaju metalnim kukicama koje su našivene na komadić crvene čoje. Preko bječava žena oblači *terluke, nazuvke* koji su s kraćim *grličima* te ne pokrivaju ukrašene *bičve*. Sastavljeni su od vunenog pletenog stopala, oko otvora bogato vezeni pamučnim koncem u kombinaciji bijele, narančaste i ružičaste pamučne niti. Na taj vuneni dio *terluke* prišiveni su crveni sukneni *grličići*, bogato izvezeni bijelim, s nešto crvenog, plavog i zelenog pamučnog konca, a kopčaju se metalnim kukicama na unutrašnjoj strani gležnja. Vezni ukras obuće je bogat na stražnjoj strani lista, a na prednjoj strani je jedan pravokutnik nezvezenog sukna. Taj vidljivi dio sukna, koji je na *terlucima* crven, kada je žena trudna, ili je u žalosti za nekim bližnjim, pa i u vrijeme korizme, prekriva komadićem crnog sukna. I ostali dijelovi odjeće su tamnijih boja, npr. pregače su s dosta crne vune. Djevojke su uglavnom nosile vunene *čarape* i *nazuvke, terluke*, koji su imali *grličice* ukrašene građom, a na spoju stopala i *grličića* ukras je od crvenog skrleta.

Muška obuća je također slojevita, pa je muškarac obuvao crne vunene čarape koje sežu do koljena, a preko njih je navlačio bječve, bičve. Bječve imaju stopalo pleteno od bijele domaće vune. Oko otvora su ukrašene u pletivu crvenom vunom izvedenim motivom kuka, te vezom

pamučnim koncem i *skrletnim istrigama* - izrezanim komadićima crvene čoje. Grlići *bičava*, *bječava* sežu do ispod koljena i spojeni su s vunenim stopalom. Od zagasitocrvenog su sukna, a oni za svečane prigode su veoma bogato ukrašeni vezom, srmenom niti i aplikacijama svjetlucavih *pullja*, *šljokica*, *luštrina*, te *skrletnim istrigama*. Kopčaju se s unutrašnje strane lista metalnim kukicama.

Na ovu pletenu obuću obuvaju se opanci.

Karakterističan element tradicijskog opremanja glave, i za žene i za muškarce, je crvena kapa, prastari odjevni predmet, iz ilirskih vremena. To je plitka kapa od crvenog sukna, bez oboda, manufakturne ili kasnije tvorničke proizvodnje.

Muški je nose u svim veličinama s različitim vezenim uzorcima s crnom predom, izvezenim hrvatskim grbom i s resama. *Crvenkapu* nose djevojke i različito je ukrašavaju, ali se najčešće na nju prišivao metalni novac. Zaručena je djevojka stavljala paunovo pero, koje je kao buduću roditeljicu trebalo obraniti od zla pogleda, jer je njezina plodnost jamstvo za produženje roda, a što je u patrijarhalnoj sredini najviši zakon. Na crvenkapu se iglama pribadačama, ili šplodama s krupnim glavicama u lijevanoj imitaciji filigrana, učvršćivala *okrug*a, *krpa*, *marama*, *povezača*, *jašmak*, *bošća*, što su razni regionalni nazivi. *Okrug*a je presložena u trokut, tako da je dio koji pada niz leđa ukrašen šarenim vezom, svilenim kiticama ili vrpcama i dobro je vidljiv.

Udata je žena dinarskog kulturnog kruga glavu pokrivala *kovrljakom*, *kapom-početcom*, a na to je prebacivala maramu. U nekim je područjima zadržala crvenkapu s maramom. U drniškom kraju žena je spletenu kosu podizala nad čelo, a kosu je dijelila "na nos" - po sredini, ili "na oko" - sa strane, i na to je stavljala crveni kovrljak, a preko njega prebacivala bijelu platnenu okruga, krpu koju je uz kovrljak pričvršćivala ukrasnim iglama od lijevanog filigrana - *šplodama*.

Kovrljak je podložak u oglavlju koji se učvršćuje na samu kosu. To je okruglasto ispleten obruč promjera oko 5 cm od lijeskovog pruća, konopljenih vlakana, vune, platna, grubog sukna ili slame, obložen vunom, preko koje je ušivena crvena tkanina. Taj čvrsti crveni obruč smotan je na način da na prednjem dijelu, koji dolazi iznad čela, ima tri ispupčenja - *roga* na koja se srebrnim šplodama pričvršćuje *okrug*a i dvije bočne stranice, a na zatiljku se veće tanjim uzicama kako bi čvrsto stajao na glavi.

Kovrljak je poznat po zapadnom dinarskom području (a sličnih po nazivu i obliku podložaka nalazimo i drugdje kod nas, npr. u Konavlima *hondelj*, trogirskoj zagori *vindelj*, Hercegovini *ovrljtna* i dr.). Moguće je da u naš folklorni inventar ulazi talijanskim ili kojim drugim romanskim posredstvom, kao kasnogotički element. Spominje se u srednjovjekovnim statutima, tako u Vinodolskom zakoniku 1288. g., Splitskom statutu 1384. g., a bilježi se i u Šibenskom statutu pod nazivima *coverlo*, *coverlizza* i *cauarliclam*, *hovrlica*, u smislu pokrivala za glavu. Genetska veza naziva *kovrljak* s *hovrlica* može se postaviti kao moguća, a kovrljak je ostao sačuvan sve do početka ovog stoljeća u rustičnoj sredini našeg sela u obrednom češljanju udate žene.

U novije vrijeme djevojke nose kupovni šudar na dule življih boja, a udate žene bijelu *okrug* od finog kupovnog materijala koji nazivaju *postav*. Okrug je uz rub ukrašena bijelim vezom, raspletom ili kukičanom čipkom, a u uglu je izvezena grana bijelim vezom. Starije žene nose bijelu platnenu okrug bez ukrasa.

Muška je nošnja izišla iz upotrebe ranije nego li ženska, ali ipak su se neki njeni dijelovi sačuvali, bilo za ukop bilo za neke svečanije skupove, npr. derneke, fljere i sl. Taj običaj traje i do danas, pa su se tako i na proslavi blagdana sv. Jure u Unešću ove godine mogli vidjeti muškarci samo dijelom odjeveni u nošnju, kao i žene i djevojke.

Kako se u nošnji odražava način življenja jednog kraja, to se ona nije mijenjala kroz dugo vremena. Kad je došlo do promjena početkom 20. st., one nisu bile korjenite, pa se mijenao uglavnom materijal, kao npr. vez grade sa svilom i kasnije s vunom, a domaće sukno je zamijenjeno kupovnom vunenom tkaninom, da bi poslije drugog svjetskog rata nošnja počela nestajati, zadržavajući samo one praktične dijelove.

Značajke se dinarskog muškog ruha uglavnom podudaraju, ali s nekim regionalnim osobitostima. Tipično odijevanje muškarca, kod kojega nema razlike između zimske i ljetne odjeće jer i ljeti i zimi nosi suknene gaće (osim na širem dinarskom području, npr. Kordun, Lika, srednja Bosna, gdje u ljetnoj varijanti nošnje nose platnene gaće), sastoji se od košulje, gaća, i tri tipična suknena haljetka.

Košulja je bijela platnena, istog kroja kao i ženska, sa širokim namreškanim rukavima, u zapešću stisnutim *dumanima* te s visokim ovratnikom - *ošvicom*, *koljerom*, niz prsa otvorena toliko da se može navući preko glave. Izvezena je raspletima i popletima zlatnom žicom - srmom na koljeru, *dumanima* i uz prsni otvor.

Gaće, *benevrect*, ili kako ih ovdje nazivaju *gaće na lačme*, *gaće na promaje*, su od modrog sukna, s dva proreza na prednjoj strani, oko kojih su ukrašene crvenom čojom i brusom. Oko pasa su pridržavane *kurdilom* - uzicom provučenom kroz porub. Usko su krojene te su priljubljene uz listove na kojima se kopčaju nizom metalnih kuka i spona.

Na košulju se oblači *krožet* - prsluk od domaćeg modrog sukna, haljetak bez rukava koji seže do pasa, a krojen je iz jednog komada. Na prsima se preklapa i s lijeve strane kopča metalnim kopčicama, a za svečane prigode *pucima* - filigranskom dugmadi. Jednostavniji krožeti su ukrašeni skrletnim istrigama našivenim niz prsni otvor, oko otvora za ruke i na poramencama.

U inventaru Muzeja drniške krajine bilo je nekoliko slika s prikazom tradicijske nošnje, djelo Ivana Meštrovića iz njegove rane faze.

Za svečane prigode sukneni krožeti su ukrašeni gradom, našivenom na prednjicama i na leđima, te s našivenim *luštrinama*, vunanim resicama i srmenim *galunom* - kupovnom ukrasnom vrpcom.

Krožetin od kupovne vunene, tamno plave tkanine izvezen je pamučnim raznobojnim koncima oko otvora za vrat i uz prsni otvor te s filigranskim pucetima, obično s urezanim džepićem optočenim brusom. To je svečano ruho prominskih sela, kao i dijela šibenskog kraja.

Za izuzetno svečane prigode, na krožet se oblačio otvoreni prsluk - *ječerma*, *jačerma*, izrađena od kupovnog crvenog ili modrog sukna, na prsima bogato ukrašena *kovom*, srebrnim i pozlaćenim *pločama*, *pucama*, *kolutima*, *ilicima* i *tokama*.

U muškoj nošnji uz oružje, *jačerma* s *tokama*, ili samo *toke*, kako se često naziva ovo svečano ruho dinarskog muškarca, bio je najvrijedniji dio odjeće, pa se po njoj ocjenjivala moć i položaj njenog vlasnika, a to je mogao biti samo netko vrlo imućan. I u imućnoj obitelji samo bi jedan muškarac posjedovao *ječermu*, obično glava kuće, i ona se nasljeđivala kao dobro.

Ječerma s *tokama* značajna je i kao kulturno povijesni dokument koji traje kroz tri milenija, kako nam to potvrđuju arheološki nalazi iz ilirskih grobova s početka prvog tisućljeća stare ere.

Preko ovih prsluka bez rukava zimi se oblačio *koporan*, *kumparan*, *kanparan*, *trlagan* - kaputić s rukavima, a ljeti bi se samo prebacio preko ramena. On je od smeđeg, mrkog sukna, seže nešto do ispod struka, niz prsa je otvoren i ne kopča se da bi se vidio krožet. Krojen je s umetnutim klinovima ispod ruku, a nekada s jednim ili dva vodoravno urezana džepića. *Koporani* su ukrašeni s našivenim crvenim skrletom i brusom, i svako selo ima svoj način ukrašavanja. Jedni imaju više brusa našivenog na prednjicama koji slobodno visi, dok drugi imaju više skerletnog ukrasa, a uglavnom na svim spojevima imaju našiven brus.

Navedeni dijelovi gornjeg muškog ruha ne nose se u svim prilikama. Oni se po potrebi oblače, ali u svečanim prigodama, svatovima, dernećima, a na određene blagdane oblače se svi dijelovi nošnje bez obzira na godišnje doba. Međutim, obilaskom drniškog prostora 1981. g. nije se naišlo na *toke*, koje su na ovim našim prostorima sačuvane do danas u sinjskoj krajini i mogu se vidjeti na alkarskim momcima pri trčanju Sinjske alke.

Neizostavan dio nošnje je i *kabanica*, *kaban* ili *kaput*, od *mrkog* - smeđeg ili crvenog sukna, a bilo ih je i skrletnih. To su dugi ogrtači, s *kukuljicom* - kapuljačom, jedni krojeni s rukavima koji se upotrebljavaju, a te obično nazivaju *kaban*, dok ih ima i bez rukava ili sa sasvim malim rukavima koji se ne mogu navući, a njih zovu *kabantca*. *Kabantcom*, *kabanom* ogrću se muškarac i žena za hladna i kišna vremena, a pastirima je obavezna oprema. Ove kabanice, kabani, jednostavni i bez ikakva ukrasa nosili su se u žalosti za pokojnikom. Bio je običaj da se uži članovi obitelji *nakukulje*, tj da jedno određeno vrijeme nose kabanicu, *kaban* s navučenom *kukuljicom* na glavi.

Pored ovih jednostavnih kabanica bilo je i onih za svečane prigode, a naročito za svadbe. Ove svečane suknene kabanice bile su uz otvor opšivene crvenom ili crnom čohom zvanom *naprava*.

Istaknutiji seoski ljudi i glavari imali su crvene skrletne kabanice, koje više ni najstariji ljudi ne pamte. Međutim, imamo zabilježeno da su u 18. st. još bile u upotrebi. Spominje se za vrijeme mletačke vladavine da je generalni providur za Dalmaciju Leonardo Foscolo početkom kolovoza 1648. g. poslao šest istaknutih krajiških glavara u Mletke da ih dužd obdaru dukatima, zlatnim prstenjem i skrletnim kabanicama. Tom je

prigodom izdao dukalu u kojoj hvali njihovu odluku da napuste Turke i da se bore za svetu vjeru.

Skrletne kabanice, kao dio inventara središnjeg dinarskog kulturnog kruga (inače su crvene kabanice dio dinarskog inventara, npr. u Konavlima, omiškim Poljcima, Bosni i Hercegovini) spominje austrijski poglavar Reha u svojim izvještajima o prilikama u splitskom okrugu 1882. g. gdje bilježi da Morlaci ljeti imaju kratku kabanicu rezanu okruglo, od modrog sukna sa sedam puceta od vune. Kabanice bogatijih ljudi su crvene boje i ukrašene su janjećom kožom, a često na rubu imaju ukras ukrašen zlatom i srebrom, sa sedam puceta od iste kovine. Međutim, zimi nose jednu kabanicu do koljena, a zovu je *dolama*, koja je prema stanju obitelji napravljena od bijelog, crnog ili crvenog sukna, nekada i plavog pana, s devet srebrnih puceta, i ukrašena srebrnim trakama galuna. Crvene kabanice su nestale iz upotrebe u prošlom stoljeću, a do danas su se zadržale jednostavne kabanice i kabani.

Nošnju je muškarca i žene upotpunjavao i nakit kao pokazatelj društvenog statusa, ekonomske moći, a ujedno je izraz estetskog poimanja zajednice i pojedinca, te kao magijsko-apotropejska simbolika.

Nakit dinarske etnografske zone ima odlike nametljivosti i glomaznosti kod upotrebe metalnih novčića, raznih metalnih listića od kojih su se izrađivali čeonl, prsni i vratni ukrasi. Izrađivao se i nakit od srebra, mjedi, bakra i njihovih legura u jednostavnijim tehnikama lijevanja, kovanja, proboja, a ponekad i filigrana. U izradi nakita dosta su se upotrebljavala i raznobojna staklena zrnca - *mrđelice*, umjetno cvijeće, paunova pera, *koščice*, a u novije vrijeme i plastika.

Muškarcu su nekada toke bile glavna *dika* i ukras uz *prtpašnjaču*, a isto tako uz već davno zaboravljenu *potkoljenjaču* - kožni remen. Potkoljenjača je ukrašena kostrenim, olovnim ili srebrnim glavicama, crvenim kamenčićima, a pridržavala je bičvu - čarapu. Filigranska dugmad ukrašavala su krožete.

Značajnije mjesto nakitu pridavale su žene. One su nakitom ukrašavale glavu, pa su crvene djevojačke kapice bile ukrašene novčićima, paunovim perjem, šarenim stakalcima, dok su žene *šplodama* pričvršćivale okrugu na *kovrljak*. Prsa su kitile raznim mjedenim pločama grube izrade, s umetnutim kamenčićima od staklene paste, te *vincima*, *peršanima* sastavljenim od tankih lančića i mnoštva lijevanih, kucanih i na proboj radenih listića, ili pak *gendarom*, *dendarom*, *derdanom*, kojih je bilo različitih. Svakako je najznačajniji onaj koji pokriva cijeli prednji dio tijela, od ramena do ispod koljena, a opremljen je velikim brojem metalnog novca, srebrnog, a i zlatnog, najčešće turskog i austrougarskog, prišivenog na tekstilnu podlogu u vodoravnim redovima, te uz rubove ukrašen nizom lijevanih mjedenih pločica - *ilika*. Đerdan je bio *dika* svake imućne udavače kojim se je kitila za odlaske na dernek, pokazujući tako svoj miraz. Mnoge djevojke su zbog đerdana bile ukradene, tj. momci bi ih silom odvodili u svoj dom, ponekad samo da bi se dočepali novca, te bi đerdan zadržali za sebe, a djevojku bi vratili kući.

Pafte, *kopče* su veće dekorativne spone kojima se oko struka na prednjoj strani sapinju krajevi ženskog pojasa - tkanice. Radene su od

mjedi, srebra ili njihovih legura, u kombiniranoj tehnici, a drniške su bile dosta grube izrade. Žene su se kitile i raznim *rečnama* - naušnicama i prstenjem.

Drniška tradicijska nošnja pripada zapadnom dinarskom etnografskom krugu, s djelomičnim uplivom jadranske kulturne zone.

Većina elemenata tradicijske nošnje i nakita odavno je zaboravljena, što je odraz promjena u životu sela, pogotovo u razdoblju poslije Drugog svjetskog rata, a ovaj Domovinski rat vjerojatno će još više produbiti krizu tradicijske kulture sela.

LITERATURA

Bošković-Benc, Katica: Konavle, tekstilno rukotvorstvo i narodna nošnja, *Etnološka istraživanja*, Etnografski muzej u Zagrebu, Zagreb, 1983, str. 54, 68-70.

*** Hondelj - starinsko žensko oglavlje u Konavlima, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 40, Zagreb, 1962, str. 45-53

Crnković-Palčić, Zdenka: Starinska ženska nošnja iz Muća, *Adriat*, Zavod za znanstveni i umjetnički rad JAZU u Splitu, 2, Split, 1988, str. 299-303

Eckhel, Nerina: Uzgoj i obrada tekstilnih sirovina i proizvodnja tekstila, *Čarolija niti, Vještina narodnog tkanja u Jugoslaviji*, katalog izložbe, Zagreb, 1988, str. 32-39

Gamulin, Jelena i Vidović, Ilda: Etnografski prikaz Sinjske krajine, *Narodna umjetnost*, Godišnjak Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu, knj. 5-6, Zagreb, 1969-68, str. 104-106

Gavazzi, Milovan: Hoverlica, *Tkalčičev zbornik*, 4, Zagreb 1958, str. 49-53

*** Praslavenski tkalački stan i tkalačka daštica, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. XXVI, sv. 1, Zagreb, 1926, str. 1-31

Gušić, Marjana: Starinsko žensko ruho na otoku Pagu, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 3, Zagreb, 1957, str. 85, 108-116

*** *Tumač izložene građe*, Zagreb, 1955

Ivanišević, Frano: Poljica, *Narodni život i običaji*, Književni krug, Split, 1987, str. 152

Kajmaković, Radmila: Ženidbeni običaji kod Srba i Hrvata u BiH, *Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu*, Etnologija, sv. XVIII, Sarajevo, 1963, str. 80

Koludrović, Aida: *Vrljka*, Split, 1956, str. 7-14

Kosor, Karlo: Drniška krajina za turskog vladanja, *Kačić*, god. XI, Split, 1979, str. 150

Morović, Hrvoje: Izvještaj poglavara E. Rehe o prilikama u splitskom okrugu u godini 1882, *Grada i prilozil za povijest Dalmacije*, sv. 8, Split, 1974, str. 253

Oštrić, Olga: Motiv "četverokuke" na vezenoj čohi u narodnoj nošnji zadarskog područja, *Vrulje*, sv. 2, Zadar, 1972, str. 29-41

Radauš-Ribarić, Jelka: O porijeklu vezenog ukrasa na sukненоj odjeći zapadnodinarskog područja, *Etnološki prilozil*, 1, Zagreb, 1978, str. 77-93

*** *Narodne nošnje Hrvatske*, Zagreb, 1975

Vidović, Ilda: Varijante sinjske nošnje od Lovrića do danas, *Zbornik cetinske krajine*, knj. I, Sinj, 1979, str. 373-378

Vrtovec, Ivanka: Narodne nošnje Lovrićeva doba, *Zbornik Cetinske krajine*, knj. 1, Sinj, 1979, str. 365-370

*** *Narodni nošnje Hrvatske*, Grafički zavod Hrvatske-Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985

ABOUT THE TRADITIONAL COSTUME OF THE DRNIŠ AREA

(Summary)

In 1980 the Regional Museum of Drniš made acquisitions of folk costumes for its collection. As there was ^{no} an ethnologist among its staff the task was entrusted to the ethnologist of the Regional Institute for the Protection of Cultural Monuments since these two institutions had already previously established a very good cooperation. It was not such an easy job to perform since the folk costume had no longer been worn daily since the beginning of the 20th century and has survived only in some areas up to World War II though incomplete.

(Translated by Lada Gamulin)

